AUT, XLVIII, 2010, p. 188-195

MOŢIUNEA OCAZIONALĂ LA SUBSTANTIVELE ANIMATE. CÂTEVA ASPECTE

de

Monica HUŢANU, Ana-Maria POP

În limba română, marcarea opoziției masculin-feminin la substantivele animate se realizează prin diverse procedee[1]. Astfel, se disting în primul rând substantivele heteronime – cuvinte cu radical diferit: *bărbat*/*femeie*, *frate*/*soră*, *tată*/*mamă*, *cal*/*iapă*, *berbec*/*oaie*, *ţap*/*capră* şi substantivele mobile – cuvinte cu acelaşi radical, diferențiate, deseori, cu ajutorul sufixelor moționale (care formează masculinul de la feminin: *-an*, *-oi* sau femininul de la masculin: *-ă*, *-că*, *-oaică*, *-iță*, *-easă* etc.). Alte modalități de realizare a moțiunii presupun derivarea prin substituție de sufixe (*-el*/*-ea* sau *-ică*: *viţel*/*viţea* sau *viţică*, *purcel*/*purcea* sau *purcică*, *nepoţel*/*nepoţică* etc.), precum şi derivarea regresivă[2]: *moş* < *moaşă*, *pisică* < *pisic* etc.

O situație specială este cea a substantivelor epicene, cele în cazul cărora genul gramatical nu e motivat de genul natural[3]. Substantivele din această categorie se încadrează morfologic în una din clasele de gen (masculin, feminin şi neutru), denumind însă printr-o formă unică atât exemplarul de sex masculin, cât şi pe cel de sex feminin.

Dumitru Irimia explică această realitate lingvistică prin faptul că „în interpretarea lingvistică a lumii viețuitoarelor, subiectul vorbitor a rămas indiferent față de distincția de sex pentru faptul că aceasta este imperceptibilă în cunoaşterea empirică sau pentru că el a fost interesat doar

[1] ***, *Gramatica limbii române*. I. *Cuvântul*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2005, p. 66 (de aici înainte GALR).
[2] Vezi Th. Hristea, *Moțiunea regresivă în limba română*, în *Omagiu lui Alexandru Rosetti la 70 de ani*, Bucureşti, Editura Academiei, 1965, p. 385-388.
[3] Vezi GALR, vol. I, p. 67.

BDD-A6458 © 2010 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:27 UTC)

de specia în sine”[4]. Explicația ar trebui completată cu referiri şi la substantivele animate nume de persoane, în cazul cărora nu se poate vorbi de specie sau de lipsa distincției prin cunoaştere empirică, deoarece acestea sunt, în principal, nume de meserii, ocupații (*rector*, *decan*, *critic literar* etc.), substantive cu sens vag, nedefinit, generic (*persoană*, *cunoştință* etc.) sau, uneori, un tip special de hiperonime (*făt*, *părinte*[5], *rudă* etc.). Aceste substantive au fost înscrise la un gen sau altul[6] în funcție de particularitățile formale ale cuvintelor (de exemplu, morfemul Ø sau *-e* pentru substantivele masculine: *rector*, *părinte*, respectiv *-ă* pentru substantivele feminine: *rudă*).

În situațiile în care apare necesitatea de a preciza sexul unei ființe desemnate printr-un substantiv epicen, vorbitorii recurg la diverse procedee: ataşarea unor determinativi[7] de tipul *mascul/femelă* pentru animale şi *bărbat/femeie* pentru persoane, derivarea cu sufixe moționale, derivarea regresivă. Un alt procedeu este cel semnalat de Mioara Avram, care vorbeşte despre conversiune (într-un sens extins al termenului), referindu-se la ataşarea unor determinanți în scopul indicării precise a apartenenței la un anumit sex: *o star*, *frumoasa model*[8].

Lucrarea de față îşi propune să urmărească modalitățile prin care se realizează în limba română actuală distincția masculin-feminin în cazul substantivelor animate, referindu-ne cu precădere la fenomenul cunoscut în lingvistică sub denumirea de *moțiune ocazională*. Vom încerca să realizăm o tipologie a substantivelor supuse moțiunii şi a sufixelor utilizate, dar şi să evidențiem motivele pentru care opoziția de gen e simțită ca necesară, precum şi registrul în care sunt folosite formele rezultate.

Materialul a fost excerptat din presa scrisă apărută după anul 2000 (în special în perioada 2004-2009), ştiut fiind faptul că, în general, presa scrisă, comparativ cu alte surse moderne de informare (blogurile, forumurile etc.), se bucură de un anumit prestigiu, aspect ce se datorează şi presupune totodată o utilizare mai riguroasă a normei lingvistice. În acelaşi timp însă, presa scrisă reflectă într-o oarecare măsură şi dinamica limbii române actuale, acceptând *motivat* anumite abateri de la normele în vigoare. Prin urmare, prezența în presă a unor construcții neacceptate de lucrările normative nu înseamnă ralierea la eventuale tendințe şi nici

[4] Dumitru Irimia, *Gramatica limbii române*, Iaşi, Editura Polirom, 1997, p. 50.
[5] Încadrate de Dumitru Irimia (*op. cit.*, p. 51) în categoria arhigenului. Pentru altă accepțiune a termenului *arhigen*, v. GALR, vol. I, p. 64.
[6] Vezi Dumitru Irimia, *op. cit.*, p. 50.
[7] Nu doar postpuşi, aşa cum afirmă GALR, vol. I, p. 68.
[8] Mioara Avram, *Moțiunea la substantive neutre nume de animate*, în LR, LII (2003), nr. 1-3, p. 9-13.

BDD-A6458 © 2010 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:27 UTC)

dorința de a le promova şi impune, ci este mai degrabă efectul unor opțiuni stilistice.

Corpusul avut în vedere cuprinde:

1) substantive animate nume de meserii, încadrate morfologic la genul masculin şi la genul neutru
2) substantive încadrate morfologic la feminin, desemnând persoane cu particularități asociate cu sexul feminin

1) substantive animate nume de meserii, încadrate morfologic la genul masculin şi la genul neutru

Majoritatea substantivelor care aparțin acestei categorii sunt împrumuturi intrate recent în limbă, desemnând ocupații practicate de *persoane de ambele sexe*, motiv pentru care le-am inclus în rândul substantivelor epicene. Ne îndepărtăm astfel de opinia *Gramaticii Academiei*, care consideră, probabil în virtutea tradiției, că substantivele de acest tip aparțin unei clase speciale, cea a substantivelor cu formă unică de gen[9].

Din diverse motive, în articolele din presă apar frecvent forme de feminin ale acestor substantive, realizate, în corpusul selectat, prin derivare progresivă, cu ajutorul sufixelor: *-iță*, *-ă*, *-easă*.

a) *-iță*

*bancher – bancher**iță*** „Pe când femeia susține țara asta încă de pe vremea lui Burebista – fie că e Dana care e manageriță sau Gabriela *bancheriță*.” (Ziarul financiar, 28 octombrie 2005)

*broker – broker**iță*** „Vorbesc cârcotaşii că *brokerița* care i-a băgat pe mulți hunedoreni în spital, după ce le-a produs o gaură consistentă în buget, ar fi doar un simplu pion într-o întreagă rețea bine pusă la punct în cadrul societății de brokeraj unde era ea angajată.” (Mesagerul hunedorean, 19 februarie 2009)

*dealer – dealer**iță*** „«Too many», se bucura un țigănuş din Giurgiu atunci când *dealerița* de la masa de Blackjack – un fel de «21» mai complex – îşi trage o carte mult mai mare decât i-ar fi trebuit.” (România liberă, 1 octombrie 2005)

[9] GALR, vol. I, p. 67. Astfel, în cadrul acestei categorii, GALR, vol. I, distinge în primul rând substantivele „exclusiv masculine, care desemnează persoane cu particularități asociate cu sexul masculin: *bariton, bas, tenor* etc. sau cu ocupații/ranguri exclusiv bărbăteşti (într-o anumită epocă): *amiral, cantor, gropar, marinar, papă, paşă, popă, soldat, voievod* etc.” (GALR, vol. I, p. 67). Dacă în cazul unora dintre substantivele amintite o astfel de interpretare este justificată, în cazul altora, şi anume: *gropar*, *marinar*, *soldat*, realitățile lumii actuale contrazic asocierea acestor ocupații exclusiv cu persoane de sex bărbătesc, astfel că pare mai firească încadrarea lor în rândul substantivelor epicene.

BDD-A6458 © 2010 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:27 UTC)

*designer – designer**iță*** „Urmând exemplul prietenului său, Ion Ion Țiriac, şi Bogdan Stelea s-a încordat şi a evadat din chingile căsniciei, la scurt timp după ce a luat-o de nevastă (în martie, anul acesta) pe *designerița* Mirela Popa.” (7plus, 17 octombrie 2008)

*freelancer – freelancer-**iță*** „Înăuntru, o listă cu cadouri neinspirate, primite de o *freelancer-iță* (s.a.).” (Academia Cațavencu, 19 decembrie 2007, p. 5)

*lider – lider**iță*** „Rând pe rând, premierul desemnat Mircea Geoană, ministrul Finanțelor, Mihai Tănăsescu, şi o *lideriță* PUR, Grațiela Iordache, au criticat, în felul lor, programul liberalo-pedist.” (Adevărul, 29 septembrie 2004)

*manager – manager**iță*** „*Managerița* ne-a făcut semn că timpul pentru povestit viața a expirat, dar ne-a tolerat în continuare, fiindcă-i omenoasă. (Jurnalul național, 10 februarie 2006)

*pompier – pompier**iță*** „Dacă Vio ar fi ales să stea cuminte în dosul vreunui birou ori să plimbe nişte ordine de colo-colo, viața ei de *pompieriță* ar fi fost uşoară.” (Avantaje, 12 aprilie 2007)

*promoter – promoter**ițe*** „Vă dați seama cum or să arate *promoterițele* cu care va lucra acest institut...” (Academia Cațavencu, 21-27 noiembrie 2007, p. 16)

*rector – rector**iță*** „*Rectorița* Z. M. racolează personal studenți pentru universitatea-i fantomă” (titlu) (Ziarul de Iaşi, 04 august 2006)

*salvamar – salvamar**iță*** „Mai exact, faimosul bust al «*salvamariței*» din serialul Baywatch arată jalnic, cu denivelări ciudate.” (Cronica română, 11 aprilie 2007)

*sponsor – sponsor**iță*** „Timofte îi justifică prin faptul că provin de la sora lui din America, despre care am scris şi noi, în calitate de *sponsoriță* a familiei Timofte din Iaşi.” (Ieşeanul, 19 mai 2004)

b) *-ă*

*babysitter – babysitter**ă*** „Bine, înseamnă să-i dăm liber lu’ *babysittera* ca să facem o economie.” (Gândul, 2 iunie 2008)

*bodyguard – bodyguard**ă*** „În ceea ce priveşte evenimentele din aceste zile de la Fabrica de Confecții, *bodyguarda* spune că astfel de mişcări sunt inedite pentru ea şi echipa pe care o coordonează.” (Ziarul de Iaşi, 12 august 2000)

*boss – boass**ă*** „*Boassa* de la Bestjobs...” (Academia Cațavencu, 20-26 aprilie 2005, p. 24)

*haiduc – haiduc**ă*** „De câte ori o femeie a încercat să mă aducă pe «calea cea bună», în mine s-a trezit *haiduca* de atunci. Ha, ha, spellingul îmi dă tot timpul semnale că nu există cuvântul *haiducă*! Vezi tu, iubite

BDD-A6458 © 2010 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:27 UTC)

al meu prieten, şi laptop-ul ăsta îmi spune că nu prea sunt la locul meu...” (*R’estul şi vestul*, p. 37)

*manechin – manechin**ă*** „O superbă *manechină* din Rusia a devenit regina şahului.” (Ziua, 19 septembrie 2008)

*miss – miss**ă*** (pl. *misse*) „Un grup de studenți bucureşteni [...] au acuzat juriul că a ales *missa* pe blat.” (Adevărul, 15 noiembrie 2004); „În fine, am căutat în grabă articolul despre *Missele* interbelice, ca să vedem cine e câştigătoarea.” (România literară, 31 august 2007)

*rector – rector**ă*** „Mi-am luat *rectora* (sau rectorul, cum ar spune cei aflați în acord cu gramatica atotputernicei Academii de rit patriarhal) şi-am dus-o aproape cu forța la *4 luni, 3 săptămâni şi 2 zile*.” (22, 21 septembrie 2007)

*topmodel – topmodel**ă*** „Iat-o pe «*topmodela*» lui M. B.” (Gardianul, 6 ianuarie 2009)

*vip – vip**ă*** „Nu ți-ar plăcea să fii mai vedetă, mai «*vipă*», aşa cum se poartă acum?” (Formula As, nr. 804, 2008).

c) *-e(a)să*

*comisar – comisăr**easă*** „Sun iar şi cer funcționarei numele *comisăresei*.” (Academia Cațavencu, 15-21 noiembrie 2006, p. 12)

*fotomodel – fotomodel**easă*** „Şi nu a evoluat, în costumație sumară şi transparentă, nicio *fotomodeleasă*.” (Academia Cațavencu, 30 martie-5 aprilie 2005, p. 30)

*ministru – minist**resă**, minist**easă*** „*Ministresa* B. a aprobat ea însăşi destituirea dubioasei directoare.” (Academia Cațavencu, 4-10 mai 2005, p. 19); „*Ministreasa* Muncii a inventat Punctul Galben – PNL de pensii” (titlu) (Cotidianul, 23 noiembrie 2008)

*prim-ministru – prim-minist**easă*** „[...] jenialitatea regizorală [...] a transformat-o pe Chirița Geoană în adevărata *prim-ministreasă* a stagiunii PSD + PC.” (Gardianul, 29 septembrie 2008)

Fiind vorba, aşa cum am precizat, în principal de împrumuturi recent intrate în limbă, o parte dintre ele nu figurează în cel mai recent dicționar normativ (*freelancer* şi *promoter*), şi chiar şi pentru cele existente în dicționare nu se indică forma de feminin (cu excepția lui *ministreasă*), astfel că vorbitorii se bucură de o oarecare libertate în selectarea procedeului de marcare a opoziției şi în opțiunea pentru un anumit sufix.

Din exemplele prezentate se observă că, deşi se vorbeşte de o neproductivitate a sufixelor moționale pentru marcarea femininului şi de

BDD-A6458 © 2010 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:27 UTC)

caracterul lor peiorativ în româna actuală[10], paradoxal acestea devin productive tocmai în contact cu neologismele. Sufixele *-iță* şi *-ă* nu au valoare peiorativă (poate doar uşor ironică), ci sunt cerute de un anumit tip de discurs, destinat unui public eterogen, cu imixtiuni ale limbajului cotidian şi, în general, cu deschidere spre limba vorbită. Astfel, formațiile realizate cu ajutorul sufixelor *-iță* şi *-ă* sunt percepute ca fiind mai puțin protocolare decât cele create prin ataşarea substantivelor *doamnă* sau *femeie* şi mult mai clare şi mai adecvate decât formele de masculin prevăzute de norma academică.

O mențiune specială se poate face cu privire la cuvântul *rectoră*, care e pus în relație cu masculinul *rector*, forma normată de „gramatica atotputernicei Academii de rit patriarhal". Asocierea celor două forme şi comentariul metalingvistic sunt făcute cu intenția de a evidenția necesitatea punerii în acord a normei cu noile realități, şi nicidecum din dorința de a conferi derivatului un sens depreciativ.

Dintre sufixele discutate, se poate vorbi de o valoare peiorativă evidentă doar în cazul sufixului *-easă*, şi nici aici în toate situațiile. De exemplu, în ciuda faptului că femininul *ministreasă* apare în $DOOM_2$ (cu mențiunea că aparține registrului familiar), forma derivată e totuşi resimțită ca având un puternic caracter depreciativ. Acest lucru se datorează, probabil, faptului că, fiind vorba de o funcție înaltă în stat, se impune un anumit protocol şi un tip de adresare specifică, ce recurge la determinantul *doamnă* ataşat formei de masculin.

2) substantive încadrate morfologic la feminin, desemnând persoane cu particularități asociate cu sexul feminin

Materialul selectat cuprinde exclusiv formații rezultate în urma derivării regresive, prin suprimarea morfemului *-ă* (desinență de nominativ singular nearticulat a substantivelor feminine), pe care vorbitorii, printr-o falsă analiză, îl interpretează drept sufix[11]:

panaramă – panaram „T. C. – *panaramul* internetului" (Academia Cațavencu, 8 octombrie, 2008).

prostituată – prostituat „Videoreportaj cu un *prostituat* român, pe site-ul unui ziar italian" (titlu) (Adevărul, 13 noiembrie, 2007).

pițipoancă – pițiponc „Eşti doar un *pițiponc*, şi tu şi ministrul culturii." (Gardianul, 17 septembrie, 2008).

vedetă – vedet „[...] după ce a zăbovit preț de o oră la o masă mai retrasă, «*vedetul*» a plecat acasă..." (Gardianul, 5 august 2008); „Ba mai

[10] Vezi Aurora Pețan, *Feminizarea în limba română*, în „Ovidius University Annals of Philology", vol XIV (2003), p. 249-250.
[11] Th. Hristea, *op. cit.*, p. 386.

BDD-A6458 © 2010 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:27 UTC)

mult, *vedeții* au fost puși să se îmbrace ca la bâlci." (Academia Cațavencu, 11 februarie 2009)

zână – zân „În plus, prezentatorul emisiunii este un alt «*zân*» al românilor și un artist popular pe plaiurile autohtone [...]." (Adevărul, 3 mai, 2008).

Datorită semantismului lor, majoritatea substantivelor din această clasă (cu excepția lui *vedetă*) nu pot fi încadrate în rândul epicenelor[12], astfel că nu se simte necesitatea de a diferenția sexul prin mărci gramaticale. Când apar totuși asemenea creații, ele au evidentă intenție stilistică, fiind o posibilă sursă de umor, ironie etc. Conotația, deseori peiorativă, se datorează în special sensului cuvântului de bază, uneori argotic (*panaramă* și *pițipoancă*), dar e amplificată și de „masculinizarea" artificială (neimpusă de necesități) a substantivelor feminine.

*

* *

În urma analizei întreprinse se impun câteva concluzii:

1. Clasa substantivelor epicene ar trebui lărgită, astfel încât să includă și o parte din substantivele cu formă unică de gen (masculin sau feminin) care desemnează ocupații practicate de persoane de ambele sexe. Argumentul oferit de Gramatica Academiei, și anume faptul că este vorba despre meserii realizate cu preponderență fie de bărbați, fie de femei, ni se pare insuficient: nu vedem nicio diferență între *decan*, *rector* (incluse de Gramatica Academiei în categoria substantivelor epicene) și *marinar*, *soldat* (pentru care se creează o altă clasă, cea a substantivelor cu formă unică de gen).

2. Îmbogățirea vocabularului cu o serie de termeni noi datorită modificărilor condițiilor social-economice, precum și intenția stilistică au determinat o creștere a numărului de situații în care se întrebuințează derivatele moționale ocazionale. Astfel, sufixe considerate în general neproductive și peiorative (*-iță*, *-ă* și *-easă*) s-au dovedit eficiente în contact cu neologismele recente, având rareori un pronunțat caracter depreciativ. Folosirea lor e impusă în special de claritate și de necesitatea de a diferenția formal genul gramatical de genul natural, dar și de stilul colocvial, care operează în ultimă instanță și selecția modului de marcare a opoziției masculin-feminin (deseori, un determinativ de tipul *domnul/doamna* e neadecvat registrului de limbă folosit, iar utilizarea unor

[12] Credem că substantivele feminine de tipul *casnică*, *moașă* etc., incluse de GALR, vol. I, în rândul substantivelor cu formă unică de gen, sunt susceptibile de a suporta și o altă încadrare, având în vedere că, la fel ca în cazul celor masculine (vezi *supra*), denumesc ocupații dependente de evoluția realităților extralingvistice.

BDD-A6458 © 2010 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:27 UTC)

mărci gramaticale, cum ar fi articolul nehotărât – *un/**o** broker* – sau adjectivul demonstrativ – *acest/**această** broker*, creează impresia unui dezacord).

3. Dacă în cazul substantivelor epicene există o motivație reală pentru diferențierea formală în funcție de sex, în cazul celor încadrate morfologic la feminin, care desemnează persoane cu particularități asociate sexului feminin şi de la care se creează forme de masculin prin derivare regresivă, motivația nu mai este decât de ordin stilistic, iar conotația peiorativă este evidentă.

4. Derivatele moționale se regăsesc cu preponderență în stilul publicistic, caracterizat prin imixtiuni ale limbajului cotidian şi, în general, prin deschidere spre limba vorbită. Abaterea de la normă, făcută deliberat de autori, este uneori marcată în text prin folosirea ghilimelelor, a comentariilor metalingvistice etc.

BIBLIOGRAFIE

***, *Gramatica limbii române*. I. *Cuvântul*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2005.

Avram, Mioara, *Moțiunea la substantive neutre nume de animate*, în LR, LII (2003), nr. 1-3, p. 9-13.

Hristea, Th., *Moțiunea regresivă în limba română*, în *Omagiu lui Alexandru Rosetti la 70 de ani*, Bucureşti, Editura Academiei, 1965, p. 385-388.

Irimia, Dumitru, *Gramatica limbii române*, Iaşi, Editura Polirom, 1997.

Pețan, Aurora, *Feminizarea în limba română*, în „Ovidius University Annals of Philology", vol XIV (2003), p. 245-250.

REMARKS REGARDING OCCASIONAL WORD-FORMATION AND GENDER OF ANIMATE NOUNS

(Abstract)

This paper analyses the problem of the grammatical gender of animated nouns, paying special attention to epicene nouns and to the occasional formation of non-standard feminine nouns from masculine ones and vice versa. Starting from a corpus of nouns selected from newspapers and periodicals, we propose a typology of nouns likely to be affected by gender changes and of methods employed in this process (suffixation, back-formation).

BDD-A6458 © 2010 Editura Universității de Vest

Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:27 UTC)